PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

RAQAMLI KOMMUNIKATSIYA SHAROITIDA O‘ZBEK TILINING LEKSIK VA USLUBIY O‘ZGARISHLARI

Mahmudova Tursunoy Bahtiyorovna
University of Business and Science, magistrant.
https://doi.org/10.5281/zenodo.23376865

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli kommunikatsiya sharoitida o‘zbek tilining leksik tarkibi va uslubiy xususiyatlarida yuz berayotgan o‘zgarishlar lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va elektron axborot platformalarining rivojlanishi natijasida o‘zbek tilida yangi leksik birliklarning paydo bo‘lishi, o‘zlashma so‘zlarning faollashuvi, qisqartmalar, internet slengi hamda yozma va og‘zaki nutq elementlarining o‘zaro uyg‘unlashuvi yoritiladi. Shuningdek, raqamli muloqotning adabiy til me’yorlari, nutq madaniyati va funksional uslublarga ta’siri ilmiy manbalar asosida o‘rganiladi. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va funksional-uslubiy tahlil metodlaridan foydalanilib, raqamli kommunikatsiyaning til taraqqiyotidagi imkoniyatlari va muammolari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: raqamli kommunikatsiya, o‘zbek tili, leksik o‘zgarishlar, uslubiy transformatsiya, internet diskursi, neologizm, o‘zlashma so‘zlar, internet slengi, nutq madaniyati, ijtimoiy tarmoqlar.

Аннотация

В статье рассматриваются лексические и стилистические изменения узбекского языка в условиях цифровой коммуникации. Анализируется влияние интернета, социальных сетей, мессенджеров и электронных информационных платформ на развитие словарного состава и функциональных особенностей языка. Особое внимание уделяется появлению неологизмов, распространению заимствованных слов, использованию сокращений, интернет-сленга и взаимодействию элементов письменной и устной речи. На основе лингвистических исследований рассматриваются изменения языковых норм, культуры речи и функциональных стилей. Применяются описательный, сравнительный и функционально-стилистический методы анализа. Определяются основные тенденции развития узбекского языка в цифровой среде.

Ключевые слова: цифровая коммуникация, узбекский язык, лексические изменения, стилистическая трансформация, интернет-дискурс, неологизмы, заимствования, интернет-сленг, культура речи, социальные сети.

Abstract

This article examines lexical and stylistic changes in the Uzbek language under the influence of digital communication. It analyzes the impact of the Internet, social networks, messaging applications, and electronic information platforms on vocabulary development and functional language use. Particular attention is paid to the emergence of neologisms, the increasing use of borrowed words, abbreviations, Internet slang, and the interaction between written and spoken communication. The study also explores the influence of digital discourse on literary language norms, speech culture, and

functional styles. Descriptive, comparative, and functional-stylistic approaches are employed to identify the main tendencies of linguistic transformation and the opportunities and challenges associated with the development of Uzbek in digital environments.

Keywords: digital communication, Uzbek language, lexical changes, stylistic transformation, Internet discourse, neologisms, borrowed words, Internet slang, speech culture, social networks.

Kirish

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi insoniyatning muloqot qilish usullari bilan bir qatorda tabiiy tillarning qo‘llanish xususiyatlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron pochta, bloglar va messenjerlar zamonaviy kommunikativ makonning muhim tarkibiy qismlariga aylangan. Ushbu jarayon o‘zbek tilining leksik tizimi, yozma nutq shakllari va funksional-uslubiy imkoniyatlarini o‘rganishni dolzarb ilmiy vazifaga aylantirmoqda.

D. Crystal internet kommunikatsiyasi an’anaviy yozma va og‘zaki nutqning ayrim xususiyatlarini birlashtiradigan o‘ziga xos til muhitini shakllantirishini ta’kidlaydi [1]. S. Herring esa kompyuter vositasidagi muloqotni lingvistik tadqiqotning mustaqil obyekti sifatida o‘rganish zarurligini asoslaydi [2].

O‘zbek tilining raqamli muhitdagi rivojlanishi uning tarixiy taraqqiyoti, boshqa tillar bilan aloqalari va zamonaviy kommunikativ ehtiyojlari bilan bevosita bog‘liq. Xususan, internet terminologiyasi, ingliz tilidan kirib kelayotgan birliklar, norasmiy yozishmalardagi qisqartmalar va multimodal ifoda vositalari tilning faol qo‘llanish sohalarini kengaytirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining 1989-yil 21-oktabrda qabul qilingan «Davlat tili haqida»gi qonuni o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi huquqiy maqomini belgilagan. 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son Farmon esa o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni belgilab bergan [3].

Mazkur tadqiqotning maqsadi raqamli kommunikatsiya sharoitida o‘zbek tilida kuzatilayotgan leksik va uslubiy o‘zgarishlarni nazariy jihatdan tizimlashtirish, ularning lingvistik sabablarini aniqlash hamda adabiy til me’yorlariga munosabatini baholashdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini kompyuter vositasidagi kommunikatsiya, internet lingvistikasi, leksikologiya va funksional stilistika bo‘yicha ilmiy qarashlar tashkil etadi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tavsifiy metod yordamida raqamli kommunikatsiyada qo‘llanadigan leksik birliklar, qisqartmalar va nutq shakllarining lingvistik xususiyatlari izohlandi.

Qiyosiy tahlil metodi orqali an’anaviy yozma nutq va internet muloqotiga xos ayrim ifoda shakllari taqqoslandi.

Leksik-semantik tahlil asosida yangi terminlar, o‘zlashmalar va ma’no o‘zgarishlarining yuzaga kelish mexanizmlari ko‘rib chiqildi.

Funksional-uslubiy tahlil yordamida raqamli kommunikatsiyada rasmiy, norasmiy va publitsistik uslublar o‘rtasidagi munosabatlar o‘rganildi.

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, mavjud ilmiy adabiyotlar va raqamli nutqda uchrashi mumkin bo‘lgan namunaviy til birliklariga asoslanadi. Maxsus korpus tuzilmagani va foydalanuvchilar o‘rtasida empirik so‘rov o‘tkazilmagani sababli leksik birliklarning qo‘llanish chastotasi bo‘yicha tasdiqlanmagan statistik ko‘rsatkichlar keltirilmaydi.

Natijalar

Ilmiy adabiyotlar tahlili raqamli kommunikatsiya tilning leksik va uslubiy xususiyatlariga bir necha yo‘nalishda ta’sir ko‘rsatishini aniqlash imkonini berdi.

Birinchidan, raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq yangi tushunchalarni nomlash ehtiyoji natijasida o‘zbek tilining terminologik qatlami kengaymoqda. «Platforma», «blog», «podkast», «kontent», «onlayn», «veb-sayt» kabi birliklar zamonaviy axborot almashinuvi bilan bog‘liq tushunchalarni ifodalaydi.

Ikkinchidan, ingliz tilining xalqaro texnologik kommunikatsiyadagi o‘rni o‘zbek tilidagi o‘zlashma birliklarning shakllanishiga ta’sir qilmoqda. Bunda ayrim so‘zlar o‘zbek tilining grammatik imkoniyatlariga moslashib, yangi shakllarda qo‘llanadi. Masalan, «post joylash», «faylni yuklash», «blogerlar» kabi birikmalar va shakllarda o‘zlashma asoslar o‘zbek tilining sintaktik yoki morfologik vositalari bilan birgalikda ishlatiladi.

Uchinchidan, norasmiy raqamli yozishmalarda nutqiy tejamkorlik tamoyili kuchli namoyon bo‘ladi. Bunda ayrim so‘zlarning qisqartirilishi, tinish belgilarining tushirib qoldirilishi va og‘zaki talaffuzga yaqin yozuv shakllari uchrashi mumkin [4].

To‘rtinchidan, emoji, stiker, GIF va boshqa vizual vositalar yozma muloqotning pragmatik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular hissiy munosabatni, baholashni yoki kommunikativ niyatni ifodalashda yordamchi vazifani bajaradi [5].

Beshinchidan, raqamli muhitda funksional uslublarning o‘zaro ta’siri kuchayadi. Jumladan, rasmiy tashkilotlarning ijtimoiy tarmoq sahifalarida axborot berish bilan bir qatorda auditoriyaga bevosita murojaat qilish, savol-javob va qisqa izohlardan foydalanish imkoniyati mavjud.

Jadval. Raqamli kommunikatsiyada leksik va uslubiy o‘zgarishlarning asosiy ko‘rinishlari

O‘zgarish turi	Namunaviy birlik yoki holat	Lingvistik xususiyati
Terminologik yangilanish	Blog, podkast, platforma	Yangi tushunchalarni nomlash
O‘zlashma birliklar	Kontent, onlayn, post	Leksik tarkibning boyishi
Grammatik moslashuv	Blogerlar, postlar	O‘zbekcha qo‘shimchalarning qo‘llanishi
Nutqiy qisqartirish	«Salom» o‘rniga «slm»	Yozishmada tejamkorlik
Multimodal ifoda	Emoji, stiker, GIF	Hissiy-pragmatik ma’no
Uslubiy uyg‘unlashuv	Rasmiy postdagi savol-javob	Uslublararo ta’sir

Jadvaldagi misollar hodisalarni tushuntirish uchun berilgan bo‘lib, ularning tarqalish darajasini ifodalovchi statistik ma’lumot hisoblanmaydi.

Tahlil va muhokama

Raqamli kommunikatsiya sharoitida o‘zbek tilining o‘zgarishlarini baholashda tilning ichki taraqqiyot qonuniyatlari va tashqi ijtimoiy omillarini birgalikda hisobga olish zarur.

Tilshunoslikda leksik tarkibning yangilanishi tabiiy jarayon sifatida qaraladi. E. Begmatovning o‘zbek leksikologiyasiga oid ilmiy ishlari leksik birliklarning ijtimoiy hayot bilan uzviy aloqadorligini tushunishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [6].

Raqamli muhitda yangi leksik birliklarning shakllanishi, avvalo, kommunikativ ehtiyoj bilan bog‘liq. Texnologik yangiliklar yangi predmet, faoliyat va jarayonlarni nomlashni talab etadi. Masalan, «podkast» tushunchasi internet orqali tarqatiladigan audio yoki audiovizual materiallar bilan, «striming» esa media kontentni oqimli uzatish texnologiyasi bilan bog‘liq.

Bunday birliklarning tilga kirib kelishi har doim ham adabiy til me’yorlarining buzilishini anglatmaydi. O‘zlashma so‘zlarning til tizimiga moslashishi tarixan ko‘plab tillarda kuzatilgan hodisadir. Biroq yangi terminlarni qo‘llashda ularning ma’nosi, yozilishi va muqobil variantlarini izchil tartibga solish muhim ahamiyatga ega.

D. Crystalning internet tiliga oid tadqiqotlarida raqamli muloqot shakllari tilning yangi kommunikativ imkoniyatlarini yuzaga chiqarishi qayd etiladi [1]. Bu yondashuvdan kelib chiqib, internetdagi barcha norasmiy shakllarni til madaniyatiga tahdid sifatida baholash ilmiy jihatdan biryoqlama bo‘ladi.

Shu bilan birga, raqamli muloqotda uslubiy me’yorlarning buzilishi ehtimoli mavjud. Masalan, shaxsiy yozishmalarda tabiiy hisoblangan qisqartmalar rasmiy hujjatlarda yoki ilmiy matnlarda qo‘llansa, matnning aniqligi va uslubiy yaxlitligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

S. Herring kompyuter vositasidagi kommunikatsiya shakllarini tahlil qilishda texnologik imkoniyatlar bilan bir qatorda ijtimoiy vaziyat va muloqot maqsadini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi [2]. Demak, til birliklarining me’yoriyligini baholashda ularning qaysi kommunikativ vaziyatda qo‘llanayotganiga e’tibor berish lozim.

Raqamli muloqotning yana bir muhim xususiyati yozma va og‘zaki nutq elementlarining uyg‘unlashuvidir. An’anaviy yozma nutq odatda oldindan rejalashtirish va tahrirlash imkoniyati bilan ajralib tursa, tezkor elektron yozishmalarda spontanlik, dialogiklik va hissiy ifoda kuchliroq namoyon bo‘lishi mumkin.

N. Baron elektron kommunikatsiya yozma va og‘zaki nutq o‘rtasidagi chegaralarni qayta ko‘rib chiqishga undashini ilmiy jihatdan tahlil qilgan [7]. Ushbu nazariy qarash o‘zbek tilidagi messenjer yozishmalarini ham o‘rganishda metodologik ahamiyatga ega.

Masalan, norasmiy muloqotda «Kelyapsizmi?» savolining «Kelyapsizmi??» shaklida yozilishi yoki unga emoji qo‘shilishi kommunikativ urg‘uni kuchaytirishi mumkin. Biroq bunday belgilar barcha vaziyatlarda bir xil ma’no anglatmaydi. Ularning talqini suhbatdoshlar munosabati va muloqot kontekstiga bog‘liq.

S. Tagliamonte va D. Denis tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda tezkor elektron yozishmalar yoshlar nutqidagi ayrim innovatsion shakllarni o‘rganish uchun muhim material ekani ko‘rsatilgan [8]. Mazkur natijalarni o‘zbek tiliga bevosita statistik jihatdan ko‘chirish mumkin emas, ammo ular o‘zbek internet diskursini tadqiq etishda qiyosiy nazariy asos vazifasini bajaradi.

O‘zbek tilining raqamli makondagi taraqqiyotida yozuv masalasi ham alohida ahamiyatga ega. O‘zbek tilida lotin va kirill yozuvlarining amaliy qo‘llanishi raqamli matnlarni avtomatik qayta ishlash, izlash, tasniflash va yagona imlo me’yorlarini qo‘llash bilan bog‘liq masalalarni yuzaga keltiradi.

Bu jarayon ayniqsa elektron lug‘atlar, avtomatik tarjima, matn korpuslari va sun’iy intellekt asosidagi til texnologiyalarini rivojlantirishda muhimdir.

J. Grieve va hammualliflarning raqamli kommunikatsiyadagi til o‘zgarishlariga oid tadqiqotlari onlayn matnlar lingvistik innovatsiyalarni o‘rganish uchun katta hajmdagi empirik material bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi [9].

Shuningdek, raqamli kommunikatsiyada hashtaglar, havolalar va foydalanuvchi nomlari kabi birliklar an’anaviy matn tuzilishidan farqlanuvchi yangi diskursiv imkoniyatlarni yaratadi. M. Zappavigna ijtimoiy tarmoqlardagi hashtaglarni foydalanuvchilarni umumiy mavzu va munosabatlar atrofida birlashtiruvchi vosita sifatida tahlil qiladi [10].

O‘zbek tilida ham hashtaglardan mavzularni belgilash, axborotni guruhlash va auditoriya e’tiborini muayyan masalaga qaratish uchun foydalanish mumkin. Bunday vositalar leksik birliklarning nafaqat nominativ, balki ijtimoiy-pragmatik vazifalarini ham kengaytiradi.

Ayni paytda raqamli kommunikatsiyaning tilga ta’sirini faqat inglizcha o‘zlashmalar bilan cheklash to‘g‘ri emas. O‘zbek tilining ichki so‘z yasash imkoniyatlari ham faol ishlatiladi. «Yuklab olish», «ulashish», «kuzatuvchi», «obunachi» kabi birliklar raqamli faoliyat bilan bog‘liq ma’nolarni o‘zbek tilining mavjud leksik va grammatik vositalari orqali ifodalaydi.

Shunday qilib, raqamli kommunikatsiya o‘zbek tilida leksik yangilanish, uslubiy moslashuv va kommunikativ vositalarning kengayishiga xizmat qilmoqda. Ushbu jarayonning ilmiy bahosi esa kuzatilgan birliklarning real qo‘llanishi, konteksti va adabiy til me’yorlariga munosabati asosida berilishi kerak.

Xulosa

Raqamli kommunikatsiya sharoitida o‘zbek tilining leksik va uslubiy rivojlanishi zamonaviy tilshunoslikning dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biridir.

Tahlil natijalari internet va ijtimoiy tarmoqlar tilning lug‘at tarkibini yangilash, o‘zlashma birliklarni faollashtirish, yangi kommunikativ shakllarni yuzaga keltirish hamda funksional uslublarning o‘zaro ta’sirini kuchaytirish imkoniyatiga ega ekanini ko‘rsatdi.

Raqamli muloqotda qisqartmalar, emoji, internet terminologiyasi va og‘zaki nutqqa yaqin yozuv shakllarining mavjudligi tilning kommunikativ moslashuvchanligini namoyon etadi. Biroq norasmiy internet uslubini rasmiy va ilmiy matnlarga me’yorsiz ko‘chirish nutq madaniyatiga salbiy ta’sir qilishi mumkin.

Kelgusida o‘zbek tilidagi ijtimoiy tarmoq matnlari asosida reprezentativ elektron korpuslar yaratish, leksik birliklarning qo‘llanish chastotasini aniqlash va raqamli nutqning yosh hamda ijtimoiy guruhlar bo‘yicha xususiyatlarini empirik o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

O‘zbek tilining raqamli makondagi barqaror rivojlanishi adabiy til me’yorlarini saqlash bilan bir qatorda uning zamonaviy texnologik va kommunikativ ehtiyojlarga moslashuvini ilmiy asosda qo‘llab-quvvatlashni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Crystal, D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 2-nashr.
2. Herring, S. C. Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior. In: Barab, S. A., Kling, R., Gray, J. H. (eds.). Designing for Virtual Communities in the Service of Learning. Cambridge University Press, 2004. P. 338–376.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son «Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni. Rasmiy normativ-huquqiy hujjat, 2020. Sahifalash elektron va bosma nashrga bog‘liq.
4. Thurlow, C., Brown, A. Generation Txt? The Sociolinguistics of Young People's Text-Messaging. Discourse Analysis Online, 2003. Vol. 1, No. 1. Elektron jurnal maqolasi, sahifalash nashr shakliga bog‘liq.
5. Dresner, E., Herring, S. C. Functions of the Nonverbal in CMC: Emoticons and Illocutionary Force. Communication Theory, 2010. Vol. 20, No. 3. P. 249–268.
6. Begmatov, E. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. Toshkent: Fan, 1985. Sahifalar foydalanilgan nusxa bo‘yicha aniqlashtiriladi.
7. Baron, N. S. Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford: Oxford University Press, 2008.
8. Tagliamonte, S. A., Denis, D. Linguistic Ruin? LOL! Instant Messaging and Teen Language. American Speech, 2008. Vol. 83, No. 1. P. 3–34.
9. Grieve, J., Nini, A., Guo, D. Analyzing Lexical Emergence in American English Online. English Language and Linguistics, 2017. Vol. 21, No. 1. P. 99–127.
10. Zappavigna, M. Discourse of Twitter and Social Media: How We Use Language to Create Affiliation on the Web. London: Continuum, 2012.
11. Androutsopoulos, J. Networked Multilingualism: Some Language Practices on Facebook and Their Implications. International Journal of Bilingualism, 2015. Vol. 19, No. 2. P. 185–205.
12. McCulloch, G. Because Internet: Understanding the New Rules of Language. New York: Riverhead Books, 2019.